

Władysław Semkowicz

(1878-1949)

Władysław Semkowicz urodził się 8 maja 1878 r. we Lwowie, gdzie uzyskał wykształcenie średnie i w 1896 r. podjął studia wyższe w Uniwersytecie Jana Kazimierza. Studiował równolegle prawo, historię i geografę; jego mistrzami byli: Oswald Balzer, Władysław Abraham, Ludwik Finkel, Tadeusz Wojciechowski. W latach 1899-1900 odbył praktykę w Archiwum Akt Grodzkich i Ziemskich we Lwowie. W 1902 r. uzyskał stopień doktora prawa na podstawie pracy *Nagana i oczyszczenie szlachectwa w Polsce XIV i XV wieku*¹ napisanej pod kierunkiem Oswalda Balzera. W listopadzie tegoż roku otrzymał stypendium Akademii Umiejętności na kwerendę w Archiwum Watykańskim. Po powrocie do Lwowa w 1903 r. złożył państwowy egzamin nauczycielski, który umożliwił mu podjęcie pracy w gimnazjum w Tarnowie, a od 1906 r. w gimnazjach we Lwowie. Zajęcia nauczycielskie nie zahamowały jednak naukowej aktywności Semkowicza. W 1909 r. habilitował się w zakresie nauk pomocniczych historii na podstawie pracy *Ród Pałuków*², a wykład habilitacyjny poświęcił paleografii; w 1914 r. poszerzył habilitację na historię średniowieczną i został docentem prywatnym w Uniwersytecie Jana Kazimierza. Wybuch pierwszej wojny światowej spowodował zmiany w planach Semkowicza. Szybkie postępy wojsk rosyjskich w Galicji wschodniej już pod koniec sierpnia zagroziły Lwowowi. W tej sytuacji władze austriackie podjęły akcję ewakuowania pewnych grup zawodowych w głąb cesarstwa, między innymi kolejarzy do Voralbergu, a profesorów Uniwersytetu Jana Kazimierza do Wiednia. Wśród nich znalazł się również Władysław Semkowicz. W tym środowisku powstał zamysł gromadzenia różnych materiałów dotyczących sprawy polskiej w czasie toczącej się wojny, a do realizacji tego przedsięwzięcia powołano Polskie Archiwum Wojenne (PAW). W skład Komitetu PAW weszli: Oswald Balzer, ks. biskup Władysław Bandurski, Kazimierz Chłędowski, Kazimierz Kostanecki, Kazimierz Twardowski i Bronisław Ulanowski. Pracami tego Komitetu kierował Zarząd w osobach: przewodniczący Władysław Semkowicz, zastępca Stefan Vrtel Wierczyński, sekretarz Jan Bystroń. Zbierano pisma urzędowe, wycinki prasowe, relacje, pamiętniki, dzienniki, a także muzealia. Duży nacisk położono na dokumentację dotyczącą szkolnictwa polskiego ewakuowanej młodzieży. Dla osób piszących dzienniki lub wspomnienia opracowana została specjalna instrukcja, która najprawdopodobniej zosta-

¹ Wł. Semkowicz, *Nagana i oczyszczenie szlachectwa w Polsce XIV i XV wieku*, Lwów 1899 [Studia nad historią prawa polskiego, t. 1, z. 1].

² Tenże, *Ród Pałuków*, Kraków 1907. Osobna odbitka z: RAU 49.

ła zredagowana przez Semkowicza. Całość zbiorów PAW przekazano w 1922 r. do Centralnej Biblioteki Wojskowej w Warszawie, która spłonęła we wrześniu 1939 r.³

W 1916 r. rozpoczął się nowy etap w życiu Władysława Semkowicza, etap najpłodniejszy. W związku z uzyskaniem przez Stanisława Krzyżanowskiego Katedry historii Polski w Uniwersytecie Jagiellońskim, zawakowało kierownictwo Seminarium nauk pomocniczych historii, na które – przy poparciu ks. Jana Fijałka, Stanisława Kutrzeby, Franciszka Bujaka i Bolesława Ulanowskiego – powołano Władysława Semkowicza. Przychodził do Krakowa badacz dobrze przygotowany do twórczego rozwijania programu swego poprzednika. Pragnął zbudować zwarty blok nauk pomocniczych historii, które adresowane byłyby do każdego studenta historii. Już na rok akademicki 1918/1919 planował wykład zatytułowany *Encyklopedia nauk pomocniczych historii*, jednak w dniu 5 listopada 1918 r. senat Uniwersytetu Jagiellońskiego zawiesił zajęcia, by umożliwić młodzieży wzięcie udziału w wojnie polsko-ukraińskiej, która właśnie rozgorzała 31 października. Zajęcia wznowiono w maju 1919 r., a wykład pod tym tytułem ogłosił Semkowicz dopiero w roku akademickim 1922/1923. Tytuł tego wykładu jest swego rodzaju programem dotyczącym sposobu uprawiania nauk pomocniczych historii oraz ich nauczania. W 1926 r. Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego określiło ilość egzaminów, których złożenie jest wymagane do uzyskania stopnia magistra, wśród nich na pierwszym miejscu wymieniono: „Zasady badań historycznych, podstawowe wiadomości z nauk pomocniczych oraz źródeł historycznych w zakresie historii Polski”. Ten wymóg był bardzo trudny dla studentów, gdyż nie było wówczas w tym zakresie żadnych podręczników. W tej sytuacji Koło Historyków U[czniów] UJ postanowiło w formie skryptu opublikować notatki z wykładów Semkowicza. Autor, acz niechętnie, wyraził zgodę. Pierwsze wydanie ukazało się już w 1923 r., następne poprawiane i uzupełniane kolejno w latach 1924, 1929, 1933, 1945 i 1946. W wydaniu książkowym *Encyklopedia nauk pomocniczych historii* ukazała się dopiero pół wieku po śmierci Semkowicza⁴. W skrypcie tym autor dokonał ważnego rozróżnienia między naukami posiłkującymi historię a naukami pomocniczymi. Do tych pierwszych zaliczył praktycznie wszystkie dyscypliny, z wyników których historyk korzysta w swoich badaniach, zaś nauki pomocnicze to te, które służą do badania źródeł historycznych, a więc: paleografia, dyplomatyka, chronologia, sfragistyka, heraldyka, genealogia i geografia historyczna.

Przed wszystkim zwrócił uwagę na genealogię i heraldykę. Już jego rozprawa habilitacyjna o rodzie Pałuków i późniejsza o rodzie Awdańców⁵ pokazały, jak rozumie te dwie dyscypliny. We wstępie do monografii o rodzie Pałuków zatytułowanej *O potrzebie i metodzie badań nad historią rodów rycerskich w Polsce* wyłożył swoje poglądy w tym względzie. Uważał, że rycerstwo odgrywało bardzo ważną rolę w życiu politycznym i gospodarczym społeczeństwa i że badanie rodów rycerskich, ich wzajemnych związków pozwoli lepiej zrozumieć organizację państwa wczesnopia-

³ J. Semkowiczowa, Polskie Archiwum Wojenne (Dzieje instytucji), Archeion 45, 1966, s. 64-74.

⁴ Wł. Semkowicz, *Encyklopedia nauk pomocniczych historii*, opr. naukowe B. Wyrozumska, Kraków 1999.

⁵ Tenże, *Ród Awdańców w wiekach średnich*, Poznań 1920.

stowskiego. Pisał: „Rycerstwo średniowieczne polskie [...] posiadało silną organizację rodową [...], która odgrywała ważną rolę zarówno w sferze życia prywatno-prawnego, jak i w zakresie działalności politycznej rycerstwa”. Jeszcze dobitniej podkreślił znaczenie genealogii i heraldyki w *Encyklopedii nauk pomocniczych historii*: „Heraldyka w związku z genealogią przyczyniła się do wyjaśnienia wielu ciemnych dotąd kwestii pierwotnego ustroju społeczeństwa”. Konsekwencją takiego rozumowania było zainteresowanie wielu swoich uczniów tą problematyką. Jadwiga Chwalibińska opracowała *Ród Prusów*, Marian Friedberg *Ród Łabędziów*, Karol Górski *Ród Odrowążów*, Olga Łaszczyńska *Ród Herburtów*, Zygmunt Wdowiszewski *Ród Bogorjów*, Ludwik Wyrostek *Ród Dragów-Sasów*.

Niewątpliwą zasługą Semkowicza jest wprowadzenie do kanonu nauk pomocniczych historii geografii historycznej. Swoje rozumienie tej dyscypliny wyłożył on w *Encyklopedii nauk pomocniczych historii*, gdzie wychodząc od oczywistego stwierdzenia, że „...wszystkie zjawiska dziejowe rozwijają się [...] w czasie i przestrzeni” wskazywał, jak bardzo klimat, ukształtowanie terenu, hydrografia są ważne w badaniach historycznych. Sam był autorem wielu istotnych prac z zakresu geografii historycznej. Były to: *Geograficzne podstawy Polski Bolesława Chrobrego*⁶, *Historyczno-geograficzne podstawy Śląska*⁷, *Granica polsko-węgierska w oświeśleniu historycznym*⁸, *O potrzebie i metodzie badań nad krajobrazem pierwotnym*⁹ i inne. W 1922 r. Polska Akademia Umiejętności powołała Komisję dla Atlasu Historycznego Polski, a kierowanie jej pracami powierzyła Władysławowi Semkowiczowi, który jeszcze w tym samym roku przedstawił program prac¹⁰. Nie można wreszcie przecenić znaczenia i roli *Szkolnego atlasu historycznego* opracowanego przez Semkowicza wspólnie z Ludwikiem Piotrowiczem i Czesławem Nanke, który służył zarówno uczniom, studentom, jak i badaczom. Ostatnie, szesnaste jego wydanie ukazało się w 1980 r. Szczegółowe objaśnienia do poszczególnych map pomieścił Semkowicz w *Encyklopedii nauk pomocniczych historii*.

Nie ma właściwie żadnej nauki pomocniczej historii, której Semkowicz nie poświęciłby jakiejś rozprawy. Zasłużył się także na polu edycji źródeł historycznych. Na szczególną uwagę zasługuje przede wszystkim *Rocznik świętokrzyski dawny*¹¹, ogłoszony drukiem w 1910 r. Rękopis, w którym ten zabytek jest zawarty, znajdował się wówczas w Bibliotece Publicznej w Petersburgu. Semkowicz wypożyczył go do Biblioteki Uniwersyteckiej we Lwowie i przeprowadził dokładną analizę kodykolo-

⁶ Tenże, *Geograficzne podstawy Polski Bolesława Chrobrego*, KH 39, 1925, s. 258-314.

⁷ Tenże, *Historyczno-geograficzne podstawy Śląska*, w: *Historia Śląska do roku 1400*, t. 1, pod red. St. Kutrzeby, Kraków 1933, s. 1-71.

⁸ Tenże, *Granica polsko-węgierska w oświeśleniu historycznym*. Memoriał przedłożony przez Towarzystwo Tatrzańskie Ministerstwu Spraw Zagranicznych w Warszawie w styczniu 1919 r., Pamiętnik Towarzystwa Tatrzańskiego poświęcony sprawom Spisza, Orawy i Czadeckiego Okręgu za lata 1919-1920, t. 37, 1920, cz. 2, s. 88-112.

⁹ Tenże, *O potrzebie i metodzie badań nad krajobrazem pierwotnym*, w: *Pamiętnik IV Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich w Poznaniu 1925*, Lwów 1925, sekcja 6, s. 1-8.

¹⁰ Tenże, *Atlas historyczny Polski (program wydawnictwa)*, w: *Prace Komisji dla atlasu historycznego*, z. 1, Kraków 1922, s. 1-16.

¹¹ Tenże, *Rocznik świętokrzyski dawny*, Kraków 1910. Osobna odbitka z RAU 53.

giczną i treściową. Po pierwszej wojnie światowej rękopis został na mocy traktatu ryskiego zwrócony Polsce i był przechowywany w Bibliotece Narodowej w Warszawie. We wrześniu 1939 r. razem z innymi skarbami kultury polskiej został wywieziony do Kanady i powrócił dopiero w 1959 r. Semkowicz jako pierwszy wykazał, że zabytek ten pierwotnie był własnością biblioteki kapitulnej krakowskiej, a w klasztorze Benedyktynów na Św. Krzyżu znalazł się dopiero w XV w. Obecnie w literaturze przedmiotu nazywany jest *Rocznikiem dawnym*¹². Ogłosił jeszcze *Nieznane nadania na rzecz opactwa jędrzejowskiego z XII w.*¹³ i *Przyczynki dyplomatyczne z wieków średnich*¹⁴. Z większych objętościowo prac trzeba przypomnieć *Materiały do dziejów osadnictwa Górnej Orawy*¹⁵ oraz wspólnie z ks. Janem Fijałkiem *Kodeks dyplomatyczny katedry i diecezji wileńskiej*¹⁶, ze Stanisławem Kutrzebą *Akta unii Polski z Litwą 1385-1791*¹⁷, z Janem Łosiem *Kazania tzw. Świętokrzyskie*¹⁸.

Wczesne własne doświadczenia edytorskie uświadomiły Semkowiczowi konieczność wypracowania i ujednolicenia zasad, które obowiązywałyby wszystkich podejmujących trud wydawania źródeł. Z jego inicjatywy i pod jego redakcją opracowana została *Instrukcja wydawnicza dla średniowiecznych źródeł historycznych*¹⁹. Na IV Zjeździe Historyków Polskich, który odbył się w 1925 r. w Poznaniu, Semkowicz przedstawił referat *O potrzebie reedycji źródeł historycznych doby piastowskiej*²⁰, postulował w nim podjęcie prac nad polskim kodeksem dyplomatycznym z okresu państwa piastowskiego. Wówczas też zaproponował, by przedtem sporządzić repertorium dokumentów, które miałyby ułatwić pracę potencjalnym wydawcom. Tak ambitny postulat został zrealizowany tylko w odniesieniu do dokumentów najstarszych, do końca XII w., i to dopiero w 1937 r. w postaci *Repertorium polskich dokumentów doby piastowskiej*, które opracowała perfekcyjnie uczennica Władysława Semkowicza, Zofia Kozłowska-Budkowa. We wstępie napisała: „Szereg uwag poczynił również ś. p. ks. rektor Fijałek [...], kilku cennych rzeczowych informacji udzie-

¹² Najdawniejsze roczniki krakowskie i kalendarz, wyd. Z. Kozłowska-Budkowa, w: *Pomniki dziejowe Polski*, ser. 2, t. 5, Warszawa 1978, s. VIII-XV.

¹³ *Nieznane nadania na rzecz opactwa jędrzejowskiego*, wyd. Wł. Semkowicz, KH 24, 1910, s. 66-97.

¹⁴ *Przyczynki dyplomatyczne wieków średnich*, wyd. tenże, w: *Księga pamiątkowa ku uczczeniu 250-tej rocznicy założenia Uniwersytetu Lwowskiego przez króla Jana Kazimierza roku 1661*, t. 2, Lwów 1912, s. 1-60.

¹⁵ *Materiały źródłowe do dziejów osadnictwa Górnej Orawy*, wyd. tenże, cz. 1: Dokumenty, Zakopane 1932; cz. 2: Listy i akta, Zakopane 1939.

¹⁶ *Kodeks dyplomatyczny katedry i diecezji wileńskiej (Codex diplomaticus ecclesiae cathedralis necnon dioecesis Vilmensis)*, wyd. ks. J. Fijałek, Wł. Semkowicz, t. 1, z. 1 (1387-1468), Kraków 1932; z. 2 (1468-1501), Kraków 1939; z. 3 (1501-1507); *Uzupełnienie (1394-1500)*, Kraków 1948.

¹⁷ *Akta unii Polski z Litwą 1385-1791*, wyd. St. Kutrzeba, Wł. Semkowicz, Kraków 1932.

¹⁸ *Kazania tzw. Świętokrzyskie*, wyd. i opr. J. Łoś, Wł. Semkowicz, Kraków 1934.

¹⁹ *Instrukcja wydawnicza dla średniowiecznych źródeł historycznych*. Opracowała Komisja Historyczna Polskiej Akademii Umiejętności przy współudziale Towarzystw Naukowych we Lwowie, Poznaniu, Warszawie i Wilnie, w: *Archiwum Komisji Historycznej PAU*, t. 14, Kraków 1930.

²⁰ Wł. Semkowicz, *O potrzebie reedycji źródeł historycznych z doby piastowskiej*, w: *Pamiętnik IV Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich w Poznaniu 1925*, cz. 1: Referaty, Lwów 1925, sekcja 2, s. 1-6.

lił prof. Grodecki. Najwięcej jednak trudu włożył tu inicjator, kierownik i w znacznej części współwykonawca niniejszej pracy, prof. Władysław Semkowicz²¹.

Wiele miejsca w bibliografii prac Semkowicza zajmują recenzje, omówienia, głosy w dyskusji; świadczy to o bardzo aktywnym uczestnictwie w życiu naukowym. Recenzje jego, nawet te krytyczne, nie były złośliwe. Wytykał błędy lub pomyłki bardzo taktownie, nie urażając autora.

Od wczesnej młodości czynnie uczestniczył w życiu naukowym i organizacyjnym. Lista towarzystw i związków, w których działał, jest bardzo długa. Był członkiem Polskiej Akademii Umiejętności (od 1919 członkiem korespondentem, a od 1923 członkiem czynnym), Polskiego Towarzystwa Historycznego, Towarzystwa Miłośników Historii i Zabytków Krakowa, Polskiego Towarzystwa Heraldycznego, wieloletnim redaktorem „Miesięcznika Heraldycznego” i „Rocznika Heraldycznego”, należał do Polskiego Towarzystwa Tatrzańskiego. W 1920 r. założył Towarzystwo Kresów Południowych, które w 1926 r. połączyło się z Towarzystwem Kresów Zachodnich, a w 1929 r. ze Związkiem Obrony Kresów Zachodnich, i w ten sposób powstał Małopolski Związek Obrony Kresów Zachodnich, którego naczelnym zadaniem była opieka nad młodzieżą śląską podejmującą studia w Krakowie. To dla tej młodzieży, z inicjatywy wspomnianego właśnie Związku, wybudowano w Krakowie „Dom Śląski”. W roku akademickim 1928/1929 pełnił funkcję dziekana Wydziału Filozoficznego UJ, był wreszcie Semkowicz długoletnim kuratorem studenckiego Koła Historyków, najpierw we Lwowie, a potem w Krakowie. Żadnej funkcji czy godności nie traktował formalnie, każdej poświęcał swój czas i wiedzę.

Po zakończeniu pierwszej wojny światowej i odzyskaniu przez Polskę niepodległości stanął Semkowicz wraz z innymi uczonymi do pracy na jej potrzeby. W 1919 r. powołany został przez Ministerstwo Spraw Zagranicznych do udziału w pracach Komisji Polsko-Czechosłowackiej, której zadaniem było załatwienie granicznych spraw spornych. Szczegółowy przebieg prac tej Komisji przedstawił w obszernym artykule *O Spisz, Orawę i Czadeckie. Garść wspomnień i materiałów z lat 1919-1920*²². W 1921 r. uczestniczył w konferencji pokojowej w Rydze kończącej wojnę polsko-bolszewicką jako ekspert w sprawie rewindykacji naszych zbiorów archiwalnych i bibliotecznych wywiezionych do Rosji po 1771 r.²³, a następnie współpracował z komisją rewindykacyjną, był także w 1922 r. członkiem komisji rewindykującej akta z Austrii. Warto wreszcie przypomnieć, że Semkowicz był ekspertem państwowej komisji ustalającej herb państwa polskiego w 1930 r.

Zeszczeronym oddaniem zajął się Semkowicz sprawami śląskimi. W 1928 r. wszedł w skład Komitetu Historii Śląska, powołanego przez Polską Akademię Umiejętności.

²¹ Z. Kozłowska-Budkowa, Repertorium polskich dokumentów doby piastowskiej, z. 1: Do końca wieku XII, Kraków 2006 (reedycja na podstawie wydania 1 nakładem Polskiej Akademii Umiejętności w Krakowie z 1937 r., poprzedzona przedmową B. Wyrozumskiej), s. 12-13.

²² Wł. Semkowicz, *O Spisz, Orawę i Czadeckie. Garść wspomnień i materiałów z lat 1919-1920*, Kraków 1920.

²³ Traktat pokoju między Polską a Rosją i Ukrainą zawarty w Rydze 18 marca 1921, w: D. Matelski, Grabież i restytucja polskich dóbr kultury od czasów nowożytnych do współczesnych, t. 2, Kraków 2006, s. 731.

W tomie pierwszym dzieła obejmującego dzieje śląskie do 1400 r., zamieścił obszerny tekst pt. *Historyczno-geograficzne podstawy Śląska*, trzeci tom tego dzieła ukazał się pod jego redakcją. Był też prezesem powstałego w 1932 r. Krakowskiego Oddziału Towarzystwa Przyjaciół Nauk na Śląsku. Na VIII Międzynarodowym Kongresie Historyków w 1938 r. wygłosił odczyt pt. *Rycerstwo śląskie do końca XIV wieku. Uwagi o polskich rodach rodzimych*. Tekst tego wystąpienia nie został za życia autora opublikowany, jedynie główne jego tezy znalazły się w materiałach kongresowych. Dopiero w 1992 roku z maszynopisu ogłosił go drukiem Marek Górny²⁴.

Obejmując w 1916 r. Katedrę nauk pomocniczych historii w Uniwersytecie Jagiellońskim, zastał Semkowicz dobrze zorganizowany i wyposażony już przez swego poprzednika, Stanisława Krzyżanowskiego, warsztat pracy dla uprawiania nauki i dydaktyki. Z dużym zaangażowaniem potrafił jednak w trudnych latach powojennych nie tylko utrzymać zastaną substancję, ale też ją wydatnie powiększyć o cenne zbiory map i atlasów, zbiory numizmatyczne, a także odlewy pieczęci. Dbał o uzupełnianie biblioteki w literaturę fachową. Zofia Kozłowska-Budkowa wspominała, że najpierw próbował książkę pozyskać za darmo, ewentualnie po zniżonej cenie, a gdy te sposoby zawodziły, wówczas kupował. Dawny Gabinet nauk pomocniczych historii przemianowany został na Seminarium i gabinet nauk Pomocniczych historii, mieszczące się na drugim piętrze w Collegium Novum w jednym pokoju. Rozrastający się księgozbiór i powiększające się zbiory wymagały pilnie zmiany lokalu. W tej sytuacji przysłała z pomocą Polska Akademia Umiejętności, której ówczesny prezes Stanisław Kutrzeba imieniem Zarządu zaproponował wynajem dwu lub trzech pokoi w budynku PAU położonym przy ul. Straszewskiego 27; przeprowadzka nastąpiła w 1934 r.

Na uwagę zasługują poglądy polityczne i postawa obywatelska Semkowicza. W 1929 r. na Zjeździe katolickiej młodzieży słowiańskiej mówił: „...wierzę, [...] że odległym ideałem, ku któremu zmierzamy [...] jest ideał ludzkości, pojętej [...] w tym najszlachetniejszym znaczeniu zbratania ludów bez względu na ich język, wiarę i inne dzielące różnice[...]. Żyjemy dziś w fazie wybujałego nacjonalizmu ze wszystkimi jego konsekwencjami: państwem narodowym, poddaństwem jednych narodów drugiemu, istnieniem kwestii mniejszości narodowych...”²⁵. Słowa te wypowiedział, śledząc wypadki polityczne w Europie. W 1920 r. na Węgrzech powstała pierwsza w Europie dyktatura prawicowa, w 1923 r. Hitler dokonał pierwszego (nieudanego) puczu, we Włoszech w 1925 r. Mussolini przejął pełnię władzy. Semkowicz rozumiał, jakie zagrożenia niosą te zdarzenia, ale nie spodziewał się, że dramatycznie odmienią one jego życie.

Przez cały wrzesień 1939 r. pełnił razem z Zofią Kozłowską-Budkową dyżury w Seminarium, które było otwarte aż do 6 listopada. W tym pamiętnym dniu udał się do Collegium Novum na „wykład” Obersturmbanführera Millera i razem z innymi profesorami został aresztowany i wywieziony do obozu koncentracyjnego

²⁴ Wł. Semkowicz, *Rycerstwo śląskie do końca XIV wieku. Uwagi o rodach rodzimych*, w: *Genealogia. Studia i materiały historyczne*, t. 2, Poznań–Warszawa 1992, s. 9-25.

²⁵ Ze zjazdu katolickiej młodzieży słowiańskiej. Przemówienie prof. Semkowicza, *Czas* z 15 kwietnia 1929, nr 86, s. 3.

w Sachsenhausen. Doświadczyl tam, podobnie jak wszyscy uwięzieni profesorowie, głodu, szykan i upokorzeń. Był jednak szczególnie przez Niemców szykanowany. Raz za nieznaną datę urodzin Hitlera, a raz za „przestępstwo” czytania książki został dotkliwie pobity; z obozu wrócił z połamanymi żebrami²⁶. Wskutek licznych zabiegów międzynarodowych sukcesywnie zwalniano profesorów krakowskich z wyjątkiem Żydów. W pierwszej kolejności zwolniono w początkach 1940 r. wszystkich, którzy ukończyli 40 rok życia, ale w grupie tej nie było Władysława Semkowicza, mimo iż liczył wówczas już 61 lat; zwolniono go dopiero w listopadzie tego roku, musiał się jednak meldować kilka razy w Gestapo. Przyczyn należy upatrywać w tym, że kierował Komitetem Wydawnictw Śląskich Polskiej Akademii Umiejętności i był autorem pewnej mapy. Już 6 września 1939 r. w siedzibie PAU zjawili się dwu gestapowców, którzy wykazywali szczególne zainteresowanie tym Komitetem. W kilka dni później przyszli do siedziby Seminarium, gdzie zwracali uwagę przede wszystkim na zbiory kartograficzne. Sam Semkowicz wyjaśniał: „...zostałem wyróżniony przez gestapo za moje prace historyczne dotyczące Ziem Zachodnich, w których pierwszy wykazałem i opracowałem źródłowo zachodnią granicę Polski za Piastów po Odrę i Nysę, nie mniej też za kilkuletnie kierownictwo Komitetem Wydawnictw Śląskich PAU, [...] wreszcie za moje wystąpienie na Kongresie międzynarodowym historycznym w Zurychu w r. 1938 z referatem o polskim pochodzeniu rycerstwa śląskiego wieków średnich. Zwrócono uwagę na tę moją działalność niemiłą dla Niemców w naczelnym organie hitlerowskim „Völkischer Beobachter” oraz w ilustrowanym dodatku do tegoż, „Illustrierter Beobachter” z października 1939, poświęconym kampanii polskiej, w którym pojawiła się mapka, przedstawiająca na podstawie mego *Historycznego Atlasu Szkolnego* granice zachodnie Polski za Bolesławów Chrobrego i Krzywoustego, sięgające aż prawie po Berlin z napisem: Polens Grössenwahn [polskie rojenia o wielkości]”²⁷.

Po powrocie z obozu udało się Semkowiczowi znaleźć zatrudnienie w Archiwum Państwowym; było to korzystne nie tylko dla niego samego, ale także dla zbiorów Seminarium, które wraz z materiałami Komisji Historycznej PAU, Komisji Atlasu Historycznego Polski i Słownika Łaciny Średniowiecznej przeniesiono do siedziby Archiwum; Niemcy umieścili je w Kolegium Kołłątajowskim, przy ul. Świętej Anny 6. Mógł więc Semkowicz opiekować się tymi zbiorami, wykorzystywać je do własnej pracy, a także na potrzeby Tajnego Uniwersytetu. Wypożyczał książki i pomoce naukowe w postaci tablic paleograficznych na potrzeby prowadzących zajęcia z nauk pomocniczych historii, przeprowadzał też egzaminy. U niego w czasie okupacji (w 1942 r.) zdawał egzamin Józef Gierowski, późniejszy rektor Uniwersytetu Jagiellońskiego. Nie jest zatem prawdą twierdzenie, że Władysław Semkowicz nie włączył się w tajne nauczanie. Uczestniczył też w życiu naukowym. W dniu 1 lutego 1944 r. wziął udział w tajnej sesji jubileuszowej poświęconej Kazimierzowi

²⁶ J. Semkowiczowa, Władysław Semkowicz w Sachsenhausen 1939-1940, *Studia Historyczne* 12, 1969, z. 4 (47), s. 561-602.

²⁷ Wł. Semkowicz, *Moja działalność w czasie okupacji niemieckiej* (do druku podał A. Biernacki), w: *Nauka Polska*, t. 7 (32), Warszawa 1998, s. 54-59.

Nitschowi, która odbyła się w mieszkaniu prof. Tadeusza Kowalskiego, sekretarza generalnego PAU²⁸. Wygłosił wówczas referat pt. *Geneza imienia Mieszko z historycznego punktu widzenia*²⁹.

Przez krótki okres był zatrudniony formalnie na etacie w *Ostinstytut*, placówce powołanej przez Niemców w celach wyłączenie propagandowych, nigdy jednak nie był faktycznie jej pracownikiem. Wykonywał obowiązki archiwisty. Ten wszakże fakt, jak również pomówienie, jakoby wskazywał Niemcom miejsce przechowywania różnych interesujących ich archiwaliów, stały się podstawą do oskarżenia go jeszcze podczas okupacji i zaraz po wojnie o kolaborację. Już 2 kwietnia 1945 r. Ministerstwo Oświaty poleciło władzom UJ wszcząć postępowanie dyscyplinarne przeciwko Władysławowi Semkowiczowi. Komisja pod przewodnictwem prawnika prof. Michała Patkaniowskiego oczyściła go z tych zarzutów, ale ze strony Ministerstwa nie było żadnej reakcji.

Mimo kłopotów zdrowotnych, mimo niesłusznych oskarżeń Władysław Semkowicz nie zaprzestał działalności naukowej i organizacyjnej. Już w czerwcu 1945 r. wystąpił z propozycją wydania słownika śląskich nazw miejscowych, który rozpoczął przygotowywać w ramach Komitetu Wydawnictw Śląskich PAU. W 1946 r. został zaproszony do udziału w ministerialnej Komisji Ustalania Nazw Miejscowości na podstawie rozporządzenia prezydenta RP z 24 października 1934 r. (sic). Pierwsze zebranie odbyło się 2 marca 1946 r.³⁰ Zdołał jeszcze opracować kilkanaście biogramów do *Polskiego słownika biograficznego* oraz *Rozwój nauk pomocniczych historii* w ramach serii *Historia nauki polskiej* wydawanej przez Polską Akademię Umiejętności³¹.

W czasie okupacji opracował *Przewodnik po zbiorze rękopisów wilanowskich*³² oraz napisał większą część swego najobszerniejszego dzieła pt. *Paleografia łacińska*. We wstępie nadmienił, że planuje jeszcze w ten sam sposób opracować dyplomatykę, chronologię, sfragistykę, heraldykę i genealogię. Niestety nie dożył nawet ukończenia druku *Paleografii*. Zmarł 19 lutego 1949 r., gdy druk jej był gotowy w ok. 60%; do końca doprowadziła tę edycję Zofia Kozłowska-Budkowa, uczennica i wieloletnia współpracownica Władysława Semkowicza. Całość ukazała się drukiem dopiero w 1951³³.

²⁸ Tadeusz Kowalski 1889-1948. Materiały z posiedzenia naukowego PAU w dniu 19 czerwca 1998, Kraków 1999, s. 65.

²⁹ Wł. Semkowicz, Geneza imienia „Mieszko” z historycznego punktu widzenia, w: Inter arma. Zbiór prac ofiarowanych prof. K. Nitschowi w 70 rocznicę urodzin (1/2 1944) przez przyjaciół, kolegów i uczniów, Kraków 1946, s. 67-84.

³⁰ St. Rospond, Słownik nazw geograficznych Polski Zachodniej i Północnej, Wrocław-Warszawa 1951, s. III.

³¹ Wł. Semkowicz, Rozwój nauk pomocniczych historii. Historia nauki polskiej w monografiach XX, Kraków 1948.

³² Tenże, Przewodnik po zbiorze rękopisów wilanowskich, uzupełnił i przygotował do druku P. Bańkowski. Warszawa 1961.

³³ Wł. Semkowicz, Paleografia łacińska, Kraków 1951, wyd. 2: 2002.

Bibliografia: W. Bieńkowski, Władysław Semkowicz, w: PSB, t. 36/2, z. 149, Warszawa-Kraków 1995, s. 234-242; M. Rokosz, Władysław Semkowicz jako prezes Polskiego Towarzystwa Heraldycznego i redaktor jego wydawnictwa, Rocznik Polskiego Towarzystwa Heraldycznego, nowa ser.,

Władysław Semkowicz pochowany został na cmentarzu Rakowickim na koszt Polskiej Akademii Umiejętności. Zgodnie z jego życzeniem, wielokrotnie wyrażanym, nie było nad grobem żadnych przemówień. Co roku 6 listopada, w dniu pamięci Uniwersytetu Jagiellońskiego, pracownicy Zakładu Nauk Pomocniczych Historii UJ składają kwiaty i zapalają znicze na jego grobie.

Bożena Wyrozumska

t. 1 (12), Warszawa 1993, s. 173-182; Wł. Semkowicz, *Moja działalność w czasie okupacji niemieckiej*; B. Wyrozumska, *Władysław Semkowicz (1878-1949)*, w: Uniwersytet Jagielloński. Złota księga Wydziału Historycznego, Kraków 2000, s. 226-234; *Z działalności prof. Władysława Semkowicza jako kuratora Koła Historyków Studentów UJ (1917-1939)* (Na podstawie jego osobistych notat i materiałów z archiwum prywatnego opracowała Jadwiga Semkowiczowa), w: *Koło Historyków studentów UJ w latach 1892-1967. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Historyczne*, z. 25, Kraków 1968, s. 103-105.